

ПОВЕРХНЕВА ПРОВІДНІСТЬ І РОЗМІРНИЙ ЕФЕКТ У ТЕРМОЕРС $\text{Bi}_{1,8}\text{Sb}_{0,2}\text{Te}_{2,85}\text{Se}_{0,15}$

Наведено результати експериментальних досліджень електрофізичних властивостей поверхні $\text{Bi}_{1,8}\text{Sb}_{0,2}\text{Te}_{2,85}\text{Se}_{0,15}$. Визначено характер вигину енергетичних зон у приповерхневій області й умови утворення інверсійного шару.

This paper is concerned with surface properties of the $\text{Bi}_{1,8}\text{Sb}_{0,2}\text{Te}_{2,85}\text{Se}_{0,15}$. The direction of the energy-band displacement in the space-charge region and conditions of *n*-type inversion layer formation in the surface of the $\text{Bi}_{1,8}\text{Sb}_{0,2}\text{Te}_{2,85}\text{Se}_{0,15}$ is determined.

У роботі [1] досліджували залежність коефіцієнта термоерс (α) твердих розчинів $\text{Bi}_2\text{Te}_{3-x}\text{Se}_x$ та $\text{Sb}_{1,48}\text{Bi}_{0,52}\text{Te}_3$ від розмірів частинок при подрібненні кристалів з різним вмістом легуючих домішок. Виявилось, що зменшення розміру зерна $\text{Bi}_2\text{Te}_{3-x}\text{Se}_x$ і збільшення ступеня легування хлористим кадмієм приводить до інверсії знака коефіцієнта α . Автори [1] вважають, що це зумовлюється або можливим розділенням матеріалу за складом при подрібненні, або утворенням об'ємного заряду внаслідок приповерхневого викривлення зон. Цікаво було дослідити характер зміни провідності і термоерс термоелектричного матеріалу $\text{Bi}_{1,8}\text{Sb}_{0,2}\text{Te}_{2,85}\text{Se}_{0,15}$ після подрібнення кристалів і виготовлення пресованих зразків. Крім того, для з'ясування природи спостережуваної залежності властивостей матеріалу від геометричного фактора можна було б одержати корисну інформацію про характер перерозподілу носіїв заряду в приповерхневій області з вимірювань ефекту поля. Основні результати таких досліджень наведені в даній роботі.

Кристали досліджуваного твердого розчину одержували методом вертикальної зонної плавки. Злитки діаметром до 25 мм вирощували зі швидкістю 13 мм/год. Нелеговані сплави мали дірко-вий тип провідності. Введення донорних домішок Te і SbJ_3 приводило до зміни типу провідності на електронний. Приготування порошків здійснювалось механічним подрібненням злитків з подальшим розділенням їх на фракції. При одержанні пресованих зразків тиск пресування складав

800 МПа, час витримки під тиском – 5 хвилин. Зразки мали форму прямокутних паралелепіпедів розмірами 1,5x1,5x12 мм.

Електричні властивості злитків і порошків досліджувались при кімнатній температурі, а пресованих зразків – в інтервалі температур від азотної до 400 К. Встановлено, що величина і знак коефіцієнта термоерс порошків залежать не тільки від кількості легуючої домішки у вихідному матеріалі, але й від розмірів зерна. На рис.1 наведені результати вимірювань, які були проведені на порошках різних фракцій, виготовлених з кристалів $\text{Bi}_{1,8}\text{Sb}_{0,2}\text{Te}_{2,85}\text{Se}_{0,15}$ *p*- і *n*-типу.

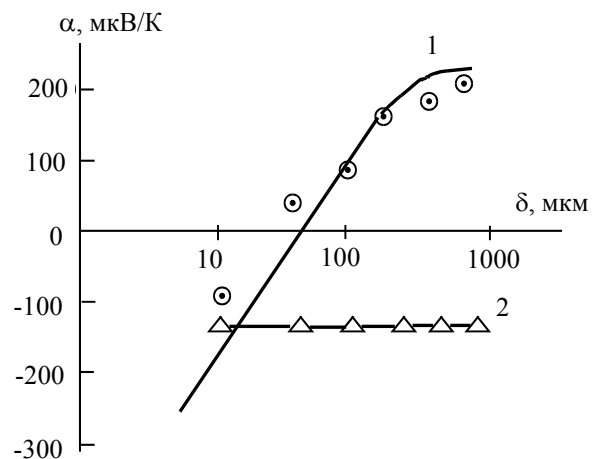

Рис.1. Залежність $\alpha_{\text{еф}}$ від величини зерна: порошки одержані з нелегованого матеріалу (1) і матеріалу, який містив 0,5 ваг.% Te та 0,12 ваг.% SbJ_3 . Суцільні криві – розрахунок; точки – експериментальні дані.

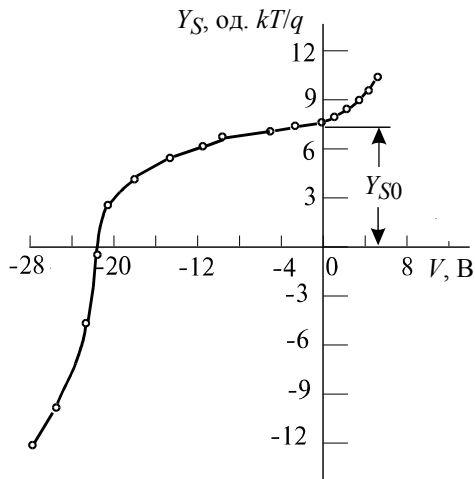

Рис.2. Залежність Y_S від напруги у випадку зразків p -типу

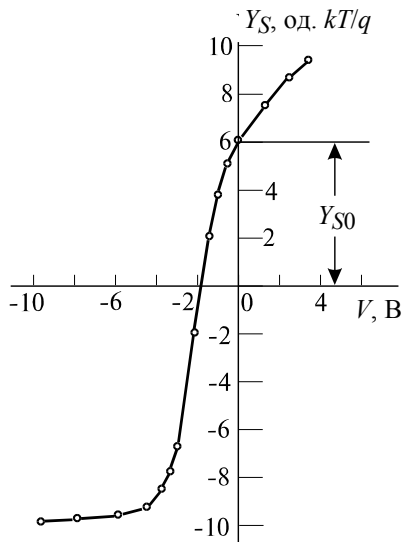

Рис.3. Залежність Y_S від напруги у випадку зразків n -типу

Результати цих досліджень свідчать про те, що при подрібненні кристалів p -типу знак коефіцієнта термоерс порошоків із зменшенням розмірів зерна змінюється на протилежний. У випадку легованих кристалів n -типу при тих самих умовах величина коефіцієнта α майже не змінюється і його знак залишається від'ємним. Такі самі результати були отримані і на пресованих зразках. При вимірюванні електропровідності і термоерс пресованих зразків в інтервалі температур 400-77 К було встановлено, що в цьому температурному інтервалі активаційні процеси у даних матеріалах відсутні.

З метою визначення причин зміни знака коефіцієнта α при подрібненні кристалів p -типу були проведені дослідження електрофізичних властивостей поверхні зразків обох типів провідності методом ефекту поля в системі напівпровідник-електроліт. Тонкі плоскі зразки для дослідження виготовляли з орієнтованих кристалів. Порівнювалась залежність питомої поверхневої провідності $\Delta\sigma_{\text{П}}(V)$ з теоретичною залежністю $\Delta\sigma_S$ від Y_S [2]. З отриманих залежностей $Y_S(V)$ було визначено початковий згин зон Y_{S0} (рис.2, 3). Розрахунки показали, що в приповерхневій області зразків обох типів провідності енергетичні зони загнуті вверх. У випадку зразків p -типу в приповерхневій області утворюється тонкий інверсійний шар, з електронним типом провідності, а у зразків n -типу тонкий шар, збагачений основними носіями струму. Енергетичні рівні, що відповідають поверхневим станам цього вузькозонного напівпровідника, розташовані біля мінімуму зони провідності [3, 4].

Розрахунки ефективної величини коефіцієнта термоерс ($\alpha_{\text{еф}}$) пресованих зразків n -типу показали, що наявність у кристалів тонкого приповерхневого шару, в якому концентрація основних носіїв дещо більша, ніж в об'ємі, до помітних змін $\alpha_{\text{еф}}$ не приводить (рис.1). У разі пресованих зразків, отриманих з вихідного матеріалу p -типу, добрий збіг розрахованої залежності $\alpha_{\text{еф}}(\delta)$ з експериментальною можна одержати, якщо розрахунки проводити в рамках моделі p - n -переходу, в якому опір збідненого шару перевищує опір базового матеріалу не менше, як на три порядки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Абламский В.Л., Горелик С.С., Дубровина А.Н. Влияние деформации (при измельчении) на электрические свойства низкотемпературных материалов // Термоэлектрические материалы и пленки. - Л., 1976. - С.73-77.
2. Ржанов А.В. Электронные процессы на поверхности полупроводников. - М.: Наука, 1971.
3. Моррисон С. Химическая физика поверхности твердого тела. - М.: Наука, 1980.
4. Пека Г.П. Физические явления на поверхности полупроводников. - Киев: Вища шк., 1984.